

ДИНАМІКА СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ЛЕКСЕМИ *MOTHER* В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ БРИТАНСЬКОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

*У статті здійснюється спроба змодельовати британську мовну картину світу XVIII–XXI ст., застосовуючи лінгвокультурологічні та етнолінгвістичні розвідки. Розглядається трансформація мовної картини світу в контексті аналізу модифікації семантичної структури лексеми **mother** на лексикографічному матеріалі Британії останніх чотирьох століть.*

Ключові слова: лінгвокультурологія, мовна картина світу, семантична структура слова, лексема, семема, сема.

Впродовж останніх десятиліть лінгвістів особливо цікавлять питання ролі мови у пізнанні світу, взаємозв'язку мови і культури, мови і мислення, природи мовної картини світу тощо. Науковими розвідками пропонується немало варіантів вирішення проблем у зазначених площинах, але загальновизнаної теорії поки що не існує. Слід вказати, що у зв'язку з цим з'явилися нові скерування лінгвістики, які репрезентують новітні дослідження у галузі етнокультурних складових мови, мовної особистості, мовних стереотипів, ведуться дискусії щодо розмежування мовної та концептуальної картин світу та багато ін. В запропонованій статті здійснюється спроба відстежити розвиток британської мовної картини світу, опираючись на структурно-семантичні зміни лексеми **mother**.

Першість у розробці відношення мови-мислення і мови-культури віддають Й. Гердеру та В. фон Гумбольдту. У «Трактаті про походження мови» (1770) Гердер пов'язав чотири фундаментальні феномени людства – мову, культуру, суспільство і національний дух. Мова за своїм походженням зв'язана із культурою і вдосконалюється разом із суспільством. Філософ впевнений, що в кожній національній мові «втиснутий розум даного народу і його характер» [1: 233]. Ці думки продовжив відомий німецький філософ і мовознавець В. фон Гумбольдт. Він вбачає у мові «дух» народу, вона є його зовнішнім проявом [2: 147]. Думки Гумбольдта про своєрідність національних мов досі залишаються актуальними і сьогодні отримують нове прочитання та підтвердження. Зокрема, він вважав, що з кожною новою мовою ми долучаємося до нової системи думок і відчуттів [3: 312]; мова завжди втілює в собі своєрідність цілого народу [3: 349]; мови формують та визначають національний характер [3: 363]. З допомогою мови можна проникнути у найвищі і найглибші сфери, у всю багатоманітність світу [2: 6].

Такої ж думки дотримується І.І. Срезневський, який стверджує, що народ самовиражається найповніше і найправильніше через свою мову. Народ і мова не можуть бути представлені один без одного [4: 14]. Схожу позицію висловлює Р.А. Будагов: будь-яка національна мова – це не лише окрема система позначень, але і результат своєрідного відображення всієї діяльності людей, які говорять даною національною мовою [5: 70].

Таким чином, говоримо про національну специфіку мислення і національну культуру, які знаходять відображення в етнічній мові через формування мовної картини світу (МКС) – «суб’єктивно-об’єктивного образу реального світу». МКС не лише відкриває доступ до пізнання особливостей національного світобачення окремої лінгвокультурної спільноти, але й акумулює її культурне надбання [6: 338].

Ю.Д. Апресян говорить, що у картині світу відбиті наївні уявлення про внутрішній світ людини, в ній конденсується досвід інтроспекції поколінь, вона відображає окремий спосіб сприйняття та організації світу [7: 55]. Основоположник Люблінської школи етнолінгвістики Є. Бартмінські трактує МКС як інтерпретацію дійсності засобами мови, що охоплює всю багатомірність поглядів на світ, людину, речі і події. Він уточнює, що МКС не є дзеркальним відображенням чи «фотознімком» реальності, а її інтерпретацією, суб’єктивним портретом [8: 266]. Бартмінські намагається дати відповідь на питання, який мовний матеріал може стати основою опису (реконструкції) МКС. Для нього таким матеріалом слугує лексичний склад мови. Лексика за Бартмінські виступає характерним «інвентарем культури», живим і динамічним, який постійно збагачується новими одиницями; вона є своєрідним сейсмографом, який фіксує стан розвитку суспільства, цивілізації і культури [8: 269-270].

Найповніше і найточніше лексичний склад мови відображений у словниках. Цікаво про словник висловився Е. Сепір. Для нього це – дзеркало культури, яке у значній мірі відображає рівень її розвитку. Словник у якості змістової сторони мови завжди виступає у вигляді набору символів, які відображають культурний фон окремого суспільства [9: 276]. Зміни в лексиці обумовлюються різним причинами, більшість із яких мають культурний характер і залежать від історії самої культури [9: 242]. Г. Богатова підкреслює, що словники мають більше значення для становлення нації, ніж революції; дослідження діахронічної лінгвістики і фундаментальні словники акумулюють історичну пам’ять народу [7: 19].

А. Хроленко пропонує застосовувати словникові статті під час лінгвокультурологічного та етнолінгвістичного аналізу, оскільки вони дають надійний матеріал для теоретичних роздумів про інваріантне і специфічне в слові. Зіставлення можливе як на рівні окремих лексем, так і на рівні сукупності слів; воно стає операційною процедурою із високим ступенем надійності і доказовості [7: 167]. Таким чином, спроба змодельовати МКС з допомогою словникових дефініцій може бути відображена у формі таблиці. Таблиця чи матриця, як засіб моделювання, дозволяє в межах охоплюваного простору уявити складне, багатопланове мовне явище – семантичну структуру слова зокрема, або лексико-семантичну систему як цілісне утворення [10: 66].

У статті здійснюється спроба відстежити розвиток і становлення семантичної структури лексеми *mother* в системі мовомислення британців у контексті еволюції її лексичного значення, тобто її місце в МКС, оскільки трансформація семантичної структури слова нерозривно пов’язана із змінами у соціумі. Таким чином, дослідження семантичних модифікацій відображає зміни досліджуваного лінгвокультурного простору.

Розглянемо динаміку лексичного значення слова *mother* у британській мовній картині світу. Дефініції досліджуваної лексеми представлені у таблиці:

MOTHER

	1768, 1792	1828	1906	2000s
1	a woman that has born a child; correlative to a son or daughter	a woman that has born a child; correlative to a son or daughter	a female parent; a woman who has given a birth to a child; correlative with a son or daughter; said of animals; a female ancestress; stepmother, mother-in-law; for God's Mother	a woman in relation to a child or children to whom she has given birth; a female animal in relation to its offspring
2	that which has produced anything	that which has produced anything	applied to things more or less personified, with reference either to metaphorical giving birth, to the protecting care exercised by a mother, or to the affectionate reverence due to mother	archaic (especially as a form of address) an elderly woman
3	that which has preceded in time	that which has preceded in time	a woman who exercises control like that of a mother, or who is looked up to as a mother	denoting an institution or organization from which others of the same type derive
4	that which requires reverence and obedience	a familiar term of address to an old woman	a term of address to an elderly woman of the lower class	informal an extreme example or very large specimen of something
5	hysterical passion		in some technical applications: apparatus for rearing chickens; a cask or vat used in vinegar-making; the inner bark of a cork-tree	the head of a female religious community
6	a familiar term of address to an old woman		obs. womb	
7			hysteria	

Головним матеріалом аналізу слугували наступні тлумачні словники: *A Dictionary of The English Language in which the Words are deduced from their Originals, explained in their Different Meanings* (1768, 1792) [11; 12], *A Dictionary of The English Language* (1828) [13], *A New English Dictionary on Historical Principles. Vol. VI. M – N* (1906) [14], *Oxford English Dictionary Online* [15].

Поверхневий розгляд представлених дефініцій створює враження, що дана лексема не зазнала значних змін протягом останніх чотирьох століть, але детальний аналіз вказує на втрату певних компонентів, набуття нових значень та відтінків значень, розширення

або звуження випадків вживання. Так, перша позиція усіх словників загалом однакова: лексема **mother** використовується для позначення особи жіночого роду, яка народила дитину (*a female parent who has given a birth to a child*), наприклад, *She lived to be a mother of several children* [14]. Цікаво, що на початку ХХ ст. тут з'являється новий компонент значення, який вказує на те, що цю лексему можна застосувати і для тварин-самок, у яких є свій виводок, наприклад, *Orangutan offspring stay with their mothers until they're seven or eight years old...* [15]; *Young Chickens ... are not hatched by their mothers ...* [14]. У словнику *A New English Dictionary on Historical Principles* (1906) перша позиція також містить сему 'предок', йдеться про жінок, яких так чи інакше можна вважати прародичем, як, наприклад, Єва: *Where Haile to thee Eve rightly call'd, Mother of all Mankind* [14]. Цей же словник пропонує асоціювати лексему **mother** із Божою матір'ю (*Mother of God, God's Mother*). Також лексему, що аналізується, в даному значенні можна вживати для мачухи чи свекрухи, очевидно, до уваги беруться ідентичні функції, обов'язки або родинні зв'язки. Як бачимо, перша дефініція не відзначається жодною динамікою, але тут знаходимо значне розширення значення, що може свідчити про появу нових поглядів на завдання і функції матері, а також збільшення числа тих осіб чи істот, яких можна ідентифікувати лексемою **mother**.

Під шостою позицією словника *A New English Dictionary on Historical Principles. Vol. VI. M – N* (1906) подається значення, яке, на нашу думку, дещо перегукується із щойно проаналізованим, але до уваги береться тільки фізіологічний аспект материнства, а саме жіночий орган, який відповідає за процес виношування дитини, який, ймовірно, отримав додаткову назву **mother** саме завдяки цьому. Оскільки тут присутня позначка 'obs.' (застаріле), дане тлумачення не отримує продовження і не подається в наступному словнику (*Oxford English Dictionary Online*), а це, можливо, вказує на те, що досліджувана лексема асоціюється із жінкою в цілому, а не окремо її частиною.

На другій позиції *Oxford English Dictionary Online* есплікується значення, яке у живомовному дискурсі використовується як форма звертання до жінки старшого віку: *'Mother;'* *said the conductor; 'do you want to go to Denver?'* [15]. Така дефініція представлена у всіх словниках, де вона подається на кінцевих позиціях і застосовується при звертанні до жінок нижчого соціального класу, а у *Oxford Dictionary Online* переміщується на другу, не зважаючи на те, що з позиції частотності вживання втратило свою валентність, про що свідчить позначка "archaic", але ще вживається у цьому значенні, до того ж втрачається апеляції до соціального статусу. Ймовірно, лексема **mother** для носіїв британської мовної моделі світу асоціюється із літньою жінкою, де експліцитно прослідковується натяк на певний сценарій культурної поведінки, в якому передбачено шанобливе ставлення до матері/жінки.

Третє значення лексеми **mother** у *A New English Dictionary on Historical Principles* (1906) використовується для позначення жінки, функції чи обов'язки якої сприймаються як такі, які зазвичай виконує матір; йдеться про тих жінок, яким надано особливе значення у релігії, чи які є головними у певній релігійній спільноті: *Shall we not love thee, Mother dear? Whom Jesus loves so well?; I could understand how the Mother was just the woman to be head of a community like this* [14]; *Sr. Elizabeth Ann Eckert is the new reverend mother of the Anglican Sisterhood of St. John the Divine, succeeding Sr. Constance Joanna Gefvert* [15]. На нашу думку, найбільш точно це значення передається засобами української мови лексемами «попадя», «паніматка», «матушка». Таким чином, така

інтерпретація дозволяє говорити про лінгвокультурологічний компонент словникової статті, тобто про можливість дещо ширше та розлогіше тлумачити побут і життя британців.

Тлумачення лексеми **mother**, яке подається на другій позиції словника *A New English Dictionary on Historical Principles* (1906) пропонує уживати її для означення неживих предметів: Землі, природи, церкви, рідної країни чи міста, університету або закладу, що дуже вдало ілюструють приклади із словникової статті: *O Beloved earth, dear mother; So we, no longer taught by monitors that mother church supplies; 'What horse is that?' 'The best in mother England'; Nature, a mother kind alike to all; Who fed with the papp of Aristotle at twenty or thirtie years of age, and suck at the duggs of their mother the University* [14]; *In general, it is given the task of filling market niches in which the mother company does not compete* [15]. У словнику *Oxford Dictionary Online* дане значення поступається однією позицією, де зустрічаємо його під номером три. На наш погляд, незначна динаміка свідчить про те, що лексема **mother** займає стійку позицію в системі цінностей і уявлень британців; мова йде про дещо персоніфіковані поняття, які сприймаються як такі, що дають початок чомусь, забезпечують своєрідний захист, до яких відносяться із шаную і повагою, тобто основні функції матері тут перенесені на об'єкти матеріального світу, які є настільки ж важливими і значущими для людей як і матір.

Вважаємо, що третя дефініція словників XVIII – XIX ст., «те, що передує появі у часі», хоча і не знаходить свого розвитку в наступних словниках, імпліцитно присутня у всіх вище перелічених тлумаченнях досліджуваної лексеми, оскільки всі ті поняття чи об'єкти, які асоціюються певним чином із матір'ю, дійсно є «старшими» у порівнянні із результатом чи наслідком своєї діяльності або зобов'язань (матір – дитина, компанія – дочірня організація, Земля – людство, держава – громадяни тощо). Теж саме можемо сказати і про четверту дефініцію словників XVIII ст. – «те, що вимагає поваги і покоря».

Тлумачення під номером два словників 1768, 1792 і 1828 років інтерпретує зазначену лексему як певний «об'єкт чи предмет, який щось створив, виробив». Не вказано, який саме об'єкт мається на увазі, оскільки детальніше пояснення чи ілюстративний матеріал відсутні у цих словниках. Далі спостерігаємо переміщення даного значення на п'яту позицію словника *A New English Dictionary on Historical Principles* (1906), де вона подається востаннє, після чого вона втрачається у подальших лексикографічних матеріалах. У цьому ж словнику уживання лексеми **mother** отримує широку інтерпретацію: тут вона асоціюється із бочкою для виноробства, внутрішньою корою коркового дерева, інкубатором для курчат. Так, скажімо, у словникової статті подається коментар: *incubators and poultry 'mothers'; The vessels employed for carrying on the fermentation are casks, called mothers; The first act of the cultivation is to separate it from the trunk, which leaves exposed the liber, termed 'mother'* [14]. Отже, всі згадані предмети схожі за функціональним призначенням і містять спільний семантичний компонент: основні процеси виробництва відбуваються всередині них, що певним чином асоціюється із процесом виношування дитини.

Цікавим, на нашу думку, є п'яте значення словників XVIII ст., де лексема **mother** асоціюється із приступами істерики. Через особливості цих словників (відсутність розлогого ілюстративного матеріалу) не зовсім зрозумілим є саме таке вживання, але звернувшись до словникової статті у *A New English Dictionary on Historical Principles* (1906), можна дійти висновку, що це значення досліджуваної лексеми стосується тільки осіб жі-

ночої статі: *It is not fit for women to use that are subject to hysterical fits, which they call the Mother; She cures fits of the mother in women; Strangulatus, the disease in women called the mother* [14]. Як бачимо, елементом семантичної структури є такі ознаки як переживання, турботи, тривога, притаманні жінкам, які згодом нівелюються і з плином часу втрачаються у наступних словниках. У словнику *Oxford English Dictionary Online* цей компонент тлумачення відсутній, ймовірно, поняття матері отримує більш шанобливе ставлення та дещо позитивніше забарвлення і не більше не відбиває світоглядні традиції XIX ст.

Четверта позиція словника *Oxford English Dictionary Online* пропонує використовувати досліджувану лексему, коли говоримо про «об'єкти чи поняття значного розміру або великої значущості», наприклад: *I got stuck in the mother of all traffic jams; I look around to see, watching me, two glass bead eyes stitched onto the mother of all big handbags* [15]. Як бачимо, лексема **mother** і в цьому випадку зберігає один із своїх ключових елементів 'значимість', 'важливість', можливо саме тому її можна вживати, говорячи про неживі предмети, які, в цілому, зовсім не мають нічого спільного із її прямими значеннями.

Таким чином, проаналізувавши семантичну структуру лексеми **mother**, можемо сказати, що її основними компонентами є 'жінка', 'народження', 'предок', 'створення', 'важливість'. Інтерпретуючи семантичну структуру в діахронічному аспекті, слід зазначити, що досліджувана лексема не отримує концептуально нових значень, а лише звужує чи розширює існуючі. Ця динаміка дозволяє стверджувати, що поняття матері в британській мовній картині світу змінюється повільно, воно отримує нові відтінки значень на позначення нових функціональних призначень, а також використовується як маркер речей чи явищ, що за своєю важливістю, значущістю, віком мають дещо спільне із матір'ю. Спостерігаємо втрату архаїчних компонентів, процес очищення елементів семантичної структури, їх «рафінацію», що дозволяє вийти на висококультурний варіант інтерпретації матері. Це дає нам змогу констатувати той факт, що матір в системі уявлень і цінностей британців міцно займає свої позиції як одне із найважливіших понять картини світу взагалі.

Динаміка значення слова і, зокрема, словникової дефініції в контексті мовної картини світу маніфестує тісний взаємозв'язок мовних одиниць із позамовними реаліями і їх взаємовплив. В даному випадку лексична система мови є чутливим індикатором суспільних змін. Соціальні чинники найістотніше впливають на лексико-семантичну структуру, тому саме вона змінюється найбільше під час складних історичних періодів розвитку суспільства, трансформації суспільного і політичного устрою, науково-технічних революцій, культурних подій.

Опрацьований матеріал дає змогу відстежити динаміки лексем в контексті еволюції національної мовної картини світу, вважаємо, що необхідно досліджувати ширше коло лексичних одиниць, щоб якомога більше розкрити картину світу в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гердер И.Г. Идеи и философия истории человечества / И.Г. Гердер. – М.: 1977. – 703 с.
2. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт.– М.: Прогресс, 1984. – 397 с.
3. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / В. фон Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1985. – 448 с.

4. Срезневский И.И. Мысли об истории русского языка / И.И. Срезневский. – М.: 1959. – 133 с.
5. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Б.А. Серебренников, Е.С. Кубрякова, В.И. Поставалова и др. – М.: Наука, 1988. – 216 с.
6. Антология концептов / Под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. – М.: Гнозис, 2007. – 512 с.
7. Хроленко А.Т. Основы лингвокультурологии: учеб. пособие / А.Т. Хроленко; под ред. В.Д. Бондалетова. – 3-е изд., испр. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 184 с.
8. Bartmiski, Jerzy. Der Begriff des sprachlichen Weltbildes und die Methoden seiner Operationalisierung // Tekst i dyskurs – Text und Diskurs. – 2012. – № 5. – S. 261 – 289.
9. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир; [пер. с англ.; под. ред. А.Е. Кибрика]. – М.: Найка, 1993. – 656 с.
10. Мельник Я.Г. Субъективность как языковая категория / Я.Г. Мельник.- Ивано-Франковск, 1997. – 128 с.
11. Johnson, S. A Dictionary of The English Language in which the Words are Deduced from their Originals, explained in their Different Meanings / Samuel Johnson. – Dublin: printed by W. G. Jones, 1768
12. Johnson, S. A Dictionary of The English Language in which the Words are deduced from their Originals, explained in their Different Meanings / Samuel Johnson. – London, 1792
13. Johnson, S. A Dictionary of The English Language / Samuel Johnson, John Walker. – London, 1828
14. A New English Dictionary on Historical Principles. Vol. VI. M – N [ed. by Dr. James A.H. Murray, Henry Bradley, W.A. Craigie, C.T. Onions]. – Oxford: The Clarendon Press, 1906. – 1118 p.
15. Oxford English Dictionary Online / [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/mother?q=mother>

Стаття надійшла до редакції 18.08.14

Магияш И., аспирант

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Івано-Франківськ

ДИНАМИКА СЕМАНТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ ЛЕКСЕМЫ *MOTHER* В КОНТЕКСТЕ ЭВОЛЮЦИИ БРИТАНСКОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА

*В статье осуществляется попытка смоделировать британскую языковую картину мира XVIII – XXI веков с применением лингвокультурологических и этнолингвистических изысканий. Рассматривается трансформация языковой картины мира в контексте анализа модификаций семантической структуры лексемы **mother** на лексикографическом материале Британии последних четырех веков.*

Ключевые слова: лингвокультурология, языковая картина мира, семантическая структура слова, лексема, семема, сема.

Matiyash I., post-graduate student

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk

THE DYNAMICS OF THE SEMANTIC STRUCTURE OF THE LEXEME *MOTHER* IN THE CONTEXT OF THE BRITISH LINGUISTIC WORLD IMAGE EVOLUTION

*The article presents the attempt to model the British linguistic world image of XVIII – XXI centuries applying ethnolinguistic and linguistic-cultural surveys. The paper considers the transformation of the linguistic world image in the context of the analysis of the semantic structure modification of the lexeme **mother** using the British lexicographical sources of the last four centuries.*

Key words: *linguistic culturology, linguistic world image, semantic structure of the word, lexeme, seme, seme.*

УДК 811.111`42

Д. Кононова, канд. філол. наук

НА СБ України, Київ

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТА КОРЕГУВАННЯ КАРТИН СВІТУ КОМУНІКАНТІВ

Розглянуто реалізацію причинно-наслідкових зв'язків у ситуаціях рекламного та сімейного дискурсів і їх вплив на корегування та формування картини світу комунікантів.

Ключові слова: *картина світу, причинно-наслідкові зв'язки, рекламний дискурс, сімейний дискурс, перлокутивний ефект.*

За М. Гайдеггером, «Картина світу – це не картина, що відображає світ, а світ, що сприймається як картина» [1: 103]. Тобто картину світу можна визначити як відображення навколишнього світу в свідомості людини, сукупність наукових знань, релігійних уявлень, естетичних, художніх та моральних цінностей. Б. Кедров зазначав, що в людській свідомості інтегруються результати різноманітного досвіду, відчуттів та логічного пізнання, набувають узагальнення відомості з різних джерел, що упорядковуються в систему поглядів, міркувань та уявлень про світ [2: 17].

Поняття картини світу (в тому числі і мовної) будується на вивченні уявлень людини про світ. Світ – це людина і середовище в їхній взаємодії, а картина світу – результат переробки інформації про середовище і людину.

Між картиною світу як віддзеркаленням реального світу і мовною картиною світу, як фіксацією цього зображення, існують складні відношення. Картина світу може бути представлена за допомогою просторових (верх-низ, правий-лівий, схід-захід, далекий-близький), часових (день-ніч, зима-літо), кількісних, етнічних та інших параметрів. На

© Д. Кононова, 2014